

การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชน ในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น Application of Buddhist Principles to Enhance Public Cooperation in Local Development of Municipalities in Mueang District, Khon Kaen Province

มนตรี พัวลี,¹ สุรพล พรหมกุล² และ สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา³
Montri Phualee,¹ Suraphon Promgun² and Sutipong Sawatta³

Received: 14 March 2025; Revised: 03 June 2025; Accepted: 06 June 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ระดับความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (2) ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น และ (3) แนวทางการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ในการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างประชาชน จำนวน 400 คน ด้วยแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้วยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 12 คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ระดับความร่วมมือของประชาชนและการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านฉันทะ และ วิมังสา สะท้อนให้เห็นถึงแรงจูงใจภายในและการตระหนักรู้ต่อบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น นอกจากนี้ พบว่าหลักอิทธิบาท 4 มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญกับความร่วมมือของประชาชน ($r=0.85$, $p < 0.01$) ข้อเสนอจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 อย่างเหมาะสมสามารถปลูกฝังจิตสำนึก เสริมสร้างแรงจูงใจ และเพิ่มพูนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่ และมีศักยภาพในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

^{1 2 3} หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Master of Political Science Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: montri.plmk845@gmail.com

คำสำคัญ: ความร่วมมือของประชาชน; การพัฒนาท้องถิ่น; หลักพุทธธรรมอิทธิบาท 4

Abstract

This study aimed to examine (1) the level of public cooperation in local development within the municipalities of Mueang District, Khon Kaen Province; (2) the relationship between the Four Paths of Accomplishment (Iddhipada) in Buddhist principles and public cooperation in local development; and (3) the application of Iddhipada as a strategy to foster public cooperation in local development. A mixed-methods approach, integrating both quantitative and qualitative research methodologies, was employed. The quantitative component involved data collection from a sample of 400 citizens using a structured questionnaire. The data were analyzed using descriptive statistics—frequency, percentage, mean, and standard deviation—as well as Pearson's correlation coefficient to examine relationships. For the qualitative component, in-depth interviews were conducted with 12 key informants, and the data were analyzed using descriptive content analysis.

The findings revealed that both the level of public cooperation and adherence to the Iddhipada principles were high, particularly in the dimensions of chanda (aspiration) and vīmamsā (investigation), indicating strong intrinsic motivation and awareness of civic roles in local development. Moreover, a statistically significant positive correlation was found between the Iddhipada principles and public cooperation ($r=0.85$, $p<0.01$). The study suggests that the proper application of the Four Iddhipada principles can instill a sense of civic responsibility, enhance motivation, and concretely promote public participation in local development activities. This approach aligns with the local cultural context and demonstrates potential for driving sustainable local development.

Keywords: Public Cooperation; Local Development; Buddhist Principle of Iddhipada

บทนำ

การบริหารราชการแผ่นดินในยุคปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดบริการสาธารณะให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการเฉพาะถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่บัญญัติให้รัฐพัฒนาระบบการบริหารราชการทั้งในระดับกลาง ภูมิภาค และท้องถิ่นให้เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล (มาตรา 76) และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ดูแลและจัดทำบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนตามหลักการพัฒนา

อย่างยั่งยืน (มาตรา 250) (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560) ทั้งนี้ พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารราชการในระดับพื้นที่อย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การดำเนินงาน การตรวจสอบ หรือการรับผลประโยชน์จากบริการสาธารณะที่จัดให้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีกรอบนโยบายและกฎหมายรองรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัติยังพบข้อจำกัดและปัญหา อาทิ การมีส่วนร่วมที่ยังไม่ทั่วถึงหรือแท้จริง การแทรกแซงจากกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น ความไม่ไว้วางใจต่อผู้บริหารท้องถิ่น และการขาดแนวทางหรือกลไกที่สามารถประสานความร่วมมือของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน (ศักดา พลเข้ม และคณะ, 2564; ไพบูลย์ สุขเจตน์ และคณะ, 2564) ในบริบทของสังคมไทย พระพุทธศาสนาถือเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาทในการกล่อมเกลাজิตใจและหล่อหลอมค่านิยมของประชาชนมาโดยตลอด หลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) เป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมความร่วมมือ ความสามัคคี และการทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายส่วนรวม หากสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวในการบริหารท้องถิ่น ก็อาจเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการสร้างการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น (พระปลัดพิพัฒน์ พงษ์ ภทฺทวิโส, 2566) แม้จะมีนโยบายสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่นอย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติในเขตเทศบาลต่าง ๆ ของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ยังพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นมีลักษณะเป็นเพียงพิธีกรรมหรือจำกัดอยู่ในวงแคบ ประชาชนจำนวนมากยังขาดแรงจูงใจในการเข้ามามีบทบาท ขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการ หรือขาดช่องทางที่เหมาะสมในการเข้ามามีส่วนร่วม ขณะเดียวกันยังพบว่า ปัจจัยภายนอก เช่น กลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น หรือผลประโยชน์ทางการเมือง มักส่งผลต่อกระบวนการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้ขาดความโปร่งใส และไม่สามารถตอบสนองต่อประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมได้อย่างแท้จริง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาแนวทางใหม่ในการเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชน โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมและคุณค่าทางจิตวิญญาณของสังคมไทยอย่างหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะอิทธิบาท 4 ซึ่งเน้นการพัฒนาความสมัครใจ ความเพียร ความใส่ใจ และการพิจารณาพิจารณาอย่างรอบคอบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย และสามารถนำมาใช้พัฒนาแนวทางการบริหารงานในระดับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากปัญหาและบริบทดังกล่าวงานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความร่วมมือของประชาชน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับความร่วมมือดังกล่าว และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลัก

อิทธิบาท 4 เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับความร่วมมือของประชาชน ในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสานวิธี โดยผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อศึกษาระดับและความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์หลักพุทธธรรมกับความร่วมมือของประชาชน และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อวิเคราะห์เชิงลึกถึงแนวทางการประยุกต์หลักธรรมในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งสิ้นประมาณ 197,868 คน สำหรับกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่ครอบคลุมและเป็นตัวแทนของประชากรอย่างเหมาะสม โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามตารางของ Krejcie และ Morgan จำนวนทั้งสิ้น 400 คน และ สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และผู้ปฏิบัติงานในภาครัฐและภาคประชาชนที่เกี่ยวข้อง จำนวน 12 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยเชิงปริมาณ: ใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 2) แบบวัดการประยุกต์หลักพุทธธรรม (อิทธิบาท 4) ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา 3) แบบวัดความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ การกระตุ้นส่งเสริม การเจรจาและยอมรับ การระดมความร่วมมือ และการติดตามประเมินผล ดังนั้นด้วยแบบสอบถามผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

(Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน และทดสอบความเชื่อมั่นด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาค (Cronbach's Alpha) และการวิจัยเชิงคุณภาพ: ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ที่พัฒนาขึ้นจากวัตถุประสงค์การวิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1. วิจัยเชิงปริมาณ คือ ผู้วิจัยดำเนินการแจกแบบสอบถามด้วยตนเอง พร้อมให้คำแนะนำหากผู้ตอบมีข้อสงสัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน และ 2. สำหรับวิจัยเชิงคุณภาพ ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบตัวต่อตัวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ณ สถานที่ที่สะดวกและเหมาะสม โดยได้รับความยินยอมล่วงหน้า

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณ: วิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) ได้แก่ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เช่น สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's Correlation) และการวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) และ ข้อมูลเชิงคุณภาพ: วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ประเด็นสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์ และสังเคราะห์เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยทำการศึกษาเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาดังนี้

ส่วนที่ 1 จากการวิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า เพศ: ส่วนใหญ่เป็น หญิง (62%) มากกว่า ชาย (38%), อายุ: ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 40-49 ปี (42%) รองลงมาคือ 30-39 ปี (35.5%), การศึกษา: ส่วนใหญ่จบปริญญาตรี (51.25%) รองลงมาคือ อนุปริญญา/ปวส. (27.5%), อาชีพ: ส่วนใหญ่เป็น ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ (89.75%) รองลงมาคือ ค้าขาย (10.25%) และ รายได้ต่อเดือน: ส่วนใหญ่มีรายได้ ไม่เกิน 5,000 บาท (45%) รองลงมาคือช่วง 10,001-15,000 บาท (20.75%)

ส่วนที่ 2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ได้ดำเนินการโดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผ่านการพิจารณาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) พร้อมทั้งการแปลผลเพื่อสรุปภาพรวมแต่ละด้าน ทั้งนี้ รายละเอียดผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำเสนอในตารางต่อไปนี้

ระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือ ของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลใน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านการกระตุ้นและส่งเสริม	4.00	1.10	มาก
2. ด้านการเจรจาและยอมรับ	3.91	1.00	มาก
3. ด้านการระดมความร่วมมือ	3.83	1.00	มาก
4. ด้านการติดตามและประเมินผล	4.21	0.90	มาก
ภาพรวม	3.99	0.92	มาก

ตารางที่ 1 ระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า ระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่าหลักพุทธธรรมถูกนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในด้าน การติดตามและประเมินผล ซึ่งได้รับการปฏิบัติสูงสุด รองลงมาคือ การส่งเสริม การเจรจา และการระดมความร่วมมือ งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า หลักพุทธธรรมมีศักยภาพในการปลูกฝังจิตสำนึก ความรับผิดชอบ และความสามัคคีในชุมชน จึงสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

สำหรับระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ด้านการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และการแปลผล พร้อมทั้งการแปลผลเพื่อสรุปภาพรวมแต่ละด้าน ทั้งนี้ รายละเอียดผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำเสนอในตารางต่อไปนี้

ระดับการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4	ระดับการปฏิบัติ		แปลผล
	$\bar{X}$	S.D.	
1. ด้านฉันทะ ความรัก ความพอใจในสิ่งที่มีอยู่	4.27	0.66	มาก
2. ด้านวิริยะ ความพากเพียร และความขยัน	4.12	0.77	มาก
3. ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ มุ่งมั่น และรับผิดชอบสิ่งนั้น ๆ	4.20	0.72	มาก
4. ด้านวิมังสา ความตระหนักไตร่ตรองถึงเหตุ และผล	4.21	0.88	มาก
ภาพรวม	4.21	0.70	มาก

ตารางที่ 2 ระดับการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4

จากผลการวิจัยพบว่า ระดับการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 ของประชาชนในเขตเทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านฉันทะ คือ ความรักและความพอใจในสิ่งที่ทำ มีค่าเฉลี่ยที่มากที่สุด รองลงมาคือ วิมังสา จิตตะ และ วิริยะ ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าประชาชนมีแรงจูงใจภายใน ความรับผิดชอบ และความตระหนักรู้ในการมีส่วนร่วม

พัฒนาท้องถิ่นอย่างจริงจัง ทั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่าหลักพุทธธรรมสามารถเป็นแนวทางเสริมสร้างจิตสำนึกและความร่วมมือของประชาชนในการขับเคลื่อนชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนที่ 3 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เพื่อประเมินความเชื่อมโยงระหว่างสองตัวแปรหลัก พบว่าทุกองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกมีนัยสำคัญ คือสะท้อนให้เห็นว่าแนวทางตามหลักพุทธธรรมสามารถส่งเสริมจิตสำนึกและแรงจูงใจของประชาชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ รายละเอียดผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้แสดงไว้ในตารางต่อไป

ตัวแปรอิสระ	จำนวน	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r)	P-value
หลักอิทธิบาท 4	400	0.85	0.00**
ฉันทะ	400	0.74	0.00**
วิริยะ	400	0.83	0.00**
จิตตะ	400	0.78	0.00**
วิมังสา	400	0.75	0.00**

** หมายถึง ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ตารางที่ 3 ค่าความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

จากตารางที่ 1 พบว่า หลักอิทธิบาท 4 มีความสัมพันธ์กับความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวก ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) เท่ากับ 0.85 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา มีความสัมพันธ์กับความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ส่วนที่ 4 วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยมีรายละเอียดสรุปดังนี้

หลักอิทธิบาท 4	ความหมาย	แนวทางการประยุกต์ในการส่งเสริมความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น	จุดเน้น
ฉันทะ (ความพอใจ, ความรักในสิ่งที่ทำ)	ความพึงพอใจและศรัทธาในกิจกรรมหรือเป้าหมาย	- สร้างความเข้าใจและทัศนคติเชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง - ส่งเสริมการตระหนักถึงบทบาทของตนในท้องถิ่น - จัดกิจกรรมที่ประชาชนรู้สึกมีคุณค่าและอยากมีส่วนร่วม	เน้นสร้างแรงจูงใจจากภายในให้ประชาชนอยากมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ
วิริยะ (ความเพียร)	ความพากเพียรพยายามในการทำสิ่งหนึ่งอย่างต่อเนื่อง	- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องผ่านกิจกรรมหรือโครงการที่ต่อเนื่อง - สนับสนุนกลุ่มอาสาสมัครหรือชมรมที่ทำงานด้านการเมืองท้องถิ่น - จัดให้มีเวทีรับฟังความคิดเห็นเป็นประจำ	เน้นความต่อเนื่องและยั่งยืนของการมีส่วนร่วม ไม่ใช่แค่ชั่วคราว
จิตตะ (ความใส่ใจ)	การจดจ่อ เอาใจใส่กับสิ่งที่ทำ	- สร้างพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดและเสนอแนวทางพัฒนาท้องถิ่น - พัฒนาศักยภาพด้านความรู้การเมืองท้องถิ่นแก่ประชาชน - สร้างกลไกสื่อสารสองทางกับประชาชน	เน้นการมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้งที่ประชาชนเข้าใจปัญหาและใส่ใจต่อผลลัพธ์
วิมังสา (การพิจารณาใคร่ครวญ)	การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ	- สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วม เช่น การประชุมกลุ่มย่อย เวทีสาธารณะ - ส่งเสริมการวิเคราะห์นโยบายหรือปัญหาในชุมชนร่วมกัน - ใช้ข้อมูลและเหตุผลในการตัดสินใจ	เน้นการใช้เหตุผลและความคิดวิเคราะห์ เพื่อการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพ

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบแนวทางการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้มีประเด็นที่นำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า โดยภาพรวมอยู่

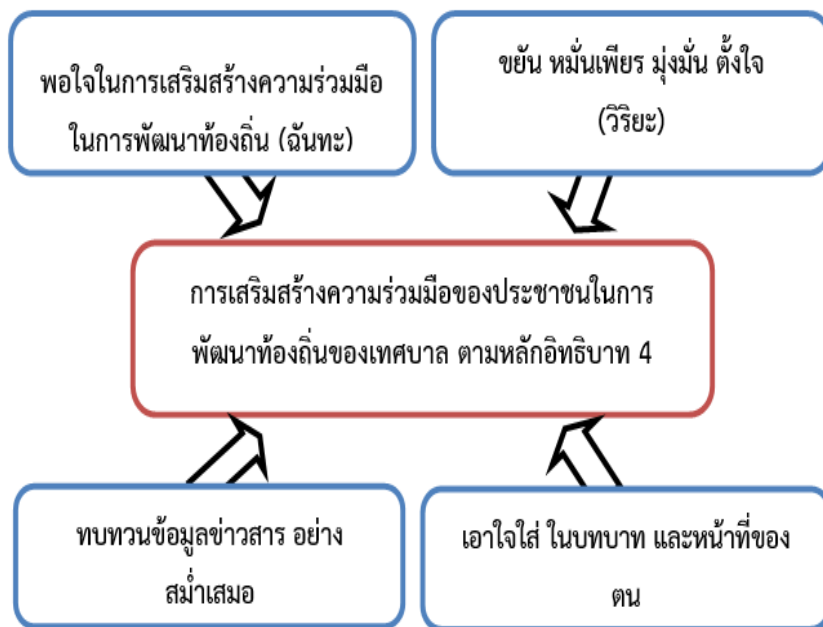
ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนในพื้นที่มีแนวโน้มในการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านการ ติดตามและ ประเมินผล ซึ่งมีระดับสูงสุด อาจตีความได้ว่า การมีระบบติดตามประเมินผลร่วมกันทำให้ประชาชน รู้สึกมีส่วนร่วมจริง และสามารถตรวจสอบความก้าวหน้าของกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างโปร่งใสและมี เป้าหมายร่วม ในทำนองเดียวกัน ผลการวิเคราะห์การปฏิบัติตนตามหลัก อิทธิบาท 4 ซึ่ง ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านฉันทะ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งหมายความว่า ประชาชนมีแรงจูงใจภายในรู้สึกพึงพอใจและรักในสิ่งที่ตนเองมี ส่วนร่วมดำเนินการ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างพลังของการมีส่วนร่วม ผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของปลื้มจิต ลาภอุดมเลิศ (2568) ที่กล่าวว่า หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลัก อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางในการพัฒนาบุคคลให้มีคุณธรรมพื้นฐาน และเสริมสร้างแรงจูงใจภายใน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างมีเป้าหมายและต่อเนื่อง และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหา ไชยา ถาวรสุโข และคณะ (2566) ซึ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในบริบท ของการพัฒนาชุมชน พบว่าการบูรณาการหลักธรรมช่วยสร้างความตระหนักรู้ ความรับผิดชอบ และ การมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีในมิติของการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Kurniawan et al. (2023) ได้เสนอว่าการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วย กระบวนการทางวัฒนธรรมและจิตสำนึกเป็นกุญแจสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นให้ ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษานี้ที่แสดงให้เห็นว่า การใช้หลักพุทธธรรมที่สัมพันธ์กับบริบท วัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถกระตุ้นให้ประชาชนมีความตระหนักในบทบาทของตนและร่วมมือกัน อย่างเต็มที่ กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การนำหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นสามารถช่วยเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการปลูกฝังแรงจูงใจภายใน ความตระหนักรู้ และความรับผิดชอบต่อ ส่วนรวม ทั้งยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมา ตอกย้ำถึงความเหมาะสมของแนวทางดังกล่าว ในบริบทของสังคมไทยที่มีพื้นฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมร่วมกันอย่างมั่นคง

2. จากผลการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่าง หลักอิทธิบาท 4 กับ ความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น ของเทศบาลใน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่าทุกองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์รวม (r) เท่ากับ 0.85 ซึ่งแสดงถึง ความสัมพันธ์ในระดับสูงมาก ผลการวิเคราะห์แยกองค์ประกอบพบว่า วิริยะ มีความสัมพันธ์สูงสุด ($r=0.83$) รองลงมาคือ จิตตะ ($r=0.78$), วิมังสา ($r=0.75$) และ ฉันทะ ($r=0.74$) ตามลำดับ จากผล ดังกล่าวสามารถตีความได้ว่า แนวทางของหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงจูงใจภายในของประชาชน และส่งเสริมจิตสำนึกต่อส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อประชาชนมีฉันทะ หรือความรักและพอใจในสิ่งที่ทำ, มีวิริยะหรือความพากเพียร, มีจิตตะ หรือความใส่ใจจดจ่อ, และมี

วิมิงสา หรือความใคร่ครวญไตร่ตรอง ย่อมทำให้เกิดพฤติกรรมที่มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้น ส่งผลให้ความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระไกรสร ศรีธีรภาพ และเดชชาติ ตริทรัพย์ (2565) ซึ่งศึกษาพฤติกรรมจิตอาสาในชุมชน พบว่าผู้ที่ยึดหลักอหิธาบาท 4 ในการดำเนินชีวิตมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสังคมมากกว่าผู้ที่ขาดหลักธรรมดังกล่าว โดยเฉพาะในด้านการเสียสละเวลาและแรงงานเพื่อกิจกรรมส่วนรวม นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสาน เจริญศรี และคณะ (2567) ที่กล่าวว่า การส่งเสริมคุณธรรมตามแนวพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่นสามารถส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับฐานราก โดยเฉพาะเมื่อหลักธรรมดังกล่าวถูกบูรณาการผ่านกิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การรณรงค์ การสร้างเวทีแลกเปลี่ยน หรือการส่งเสริมการศึกษาธรรมะในชุมชน ในเชิงทฤษฎี หลักอหิธาบาท 4 สามารถอธิบายได้ว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพภายในของบุคคล โดย Baron, J. (1993) ได้เสนอทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังเกต (Observational Learning Theory) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของหลักอหิธาบาทในด้านการพัฒนา “self-efficacy” หรือความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง ซึ่งเมื่อบุคคลมีแรงจูงใจภายในสูง จะนำไปสู่พฤติกรรมที่มุ่งมั่น สม่าเสมอ และมีความรับผิดชอบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นชัดเจนในการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่น นอกจากนี้ การนำหลักธรรมทางศาสนามาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Moral Development Theory ของ Thompson, R. A. (2012) และวันดี ชันแก้ว และคณะ (2567) ซึ่งชี้ว่าการตัดสินใจทางศีลธรรมที่อยู่ในระดับสูงสุด คือการตัดสินใจที่ยึดประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่าหลักอหิธาบาท 4 ส่งผลให้ประชาชนมีแนวโน้มมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้น กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า หลักอหิธาบาท 4 ไม่เพียงแต่เป็นหลักธรรมเพื่อการปฏิบัติส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการส่งเสริมความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถบูรณาการหลักธรรมนี้เข้าไปในการดำเนินงาน จะเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักอหิธาบาท 4 เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น รายละเอียดปรากฏตามภาพประกอบดังต่อไปนี้

ภาพ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 เพื่อส่งเสริมความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลในอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สามารถสรุปเป็นแนวทางสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ฉันทะ: ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรักและความพอใจในท้องถิ่นของตน เพื่อให้เกิดความสมัครใจในการร่วมพัฒนา 2) วิริยะ: สร้างแรงจูงใจให้ประชาชนร่วมมือด้วยความมุ่งมั่นและขยันขันแข็ง 3) จิตตะ: ปลุกฝังความรับผิดชอบและความเอาใจใส่ต่อบทบาทหน้าที่ของตนในชุมชน 4) วิมังสา: ส่งเสริมให้ประชาชนคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรอง และใช้ข้อมูลอย่างรอบคอบก่อนตัดสินใจร่วมมือหรือดำเนินการใด ๆ

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยสามารถสรุปโดยภาพรวมว่า การประยุกต์หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา) สามารถส่งเสริมความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นในเขตเทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยประชาชนมีระดับการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมและหลักอิทธิบาท 4 อยู่ในระดับมาก ในทุกด้าน สะท้อนถึงแรงจูงใจ ความใส่ใจ และความมุ่งมั่นของประชาชนในการร่วมขับเคลื่อนชุมชน ทั้งนี้ ด้านที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดคือ การติดตามและประเมินผล และ ฉันทะ แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในกิจกรรมชุมชนและความตระหนักต่อผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่าหลักอิทธิบาท 4 มีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับระดับความร่วมมือของประชาชน ($r=0.85$)

โดยเฉพาะด้านวิริยะและจิตตะที่สะท้อนถึงความพยายามและความรับผิดชอบของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น แนวทางการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ที่เน้นการสร้างแรงจูงใจภายใน การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง การเอาใจใส่ และการคิดพิจารณาอย่างรอบคอบ จึงสามารถใช้เป็นกรอบเชิงปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในระยะยาวอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาวิจัยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ 3 ด้าน ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ และ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไปดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 เทศบาลควรกำหนดนโยบายบูรณาการหลักพุทธธรรม (เช่น พรหมวิหาร 4, สังคหวัตถุ 4, อิทธิบาท 4) เข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการสร้างความร่วมมือและความเข้าใจร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชน

1.2 ส่งเสริมการสร้างวัฒนธรรมพลเมืองตามหลักพุทธธรรม เช่น การส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะความเสียสละ และการพึ่งพาตนเอง ผ่านกิจกรรมในชุมชน

1.3 จัดให้มีคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม ที่ประกอบด้วยตัวแทนพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน กลุ่มจิตอาสา และภาคประชาชน เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยใช้หลักธรรมเป็นแนวทางประสานประโยชน์

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

2.1 จัดกิจกรรมอบรม/เวทีแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาท้องถิ่น โดยเชิญพระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และเยาวชนเข้าร่วม

2.2 จัดทำโครงการจิตอาสาพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นเครื่องมือ เช่น จิตอาสาตามหลักพรหมวิหาร 4 หรือ สร้างชุมชนเอื้ออาทรตามหลักสังคหวัตถุ 4

2.3 ส่งเสริมให้เทศบาลมีบทบาทเป็นสะพานแห่งศีลธรรมโดยร่วมมือกับวัด โรงเรียน และชุมชน จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

3.1 ศึกษาการเปรียบเทียบผลของการใช้หลักพุทธธรรมกับแนวคิดทางจิตวิทยาหรือสังคมศาสตร์อื่น ๆ ในการสร้างความร่วมมือของประชาชน

3.2 ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการขับเคลื่อนชุมชนอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์เชิงลึกถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการสร้างความร่วมมือ เช่น การเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง หรือผู้นำทางจริยธรรม

3.3 ศึกษาพัฒนาเครื่องมือวัดผลของการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อประเมินประสิทธิภาพของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างความร่วมมือ เช่น แบบประเมินจิตสำนึกพลเมือง หรือเครื่องมือวัดการมีส่วนร่วมเชิงคุณธรรม

เอกสารอ้างอิง

- ประสาน เจริญศรี, ธัชชนันท์ อิศรเดช และอภิญญา ฉัตรช่อฟ้า. (2567). การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมืองในจังหวัดชลบุรี โดยประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม. วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 6(1), 49–64.
- ปลื้มจิต ลาภอุดมเลิศ. (2568). อิทธิบาท 4 กับการพัฒนาการปกครองท้องถิ่น: แนวทางสู่ความสุขร่วมกัน. วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 3(1), 123–133.
- พระไกรสร ศรีธีรภพ และเดชชาติ ตีรทรัพย์. (2565). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 9(4), 496–510.
- พระปลัดพิพัฒน์พงษ์ ภาททวีโส. (2566). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน. วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ, 6(3), 237–251.
- พระมหาไชยา ถาวรสัทโธ, พระครูพิศาลสารบัณฑิต และสมเดช นามเกตุ. (2566). การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการ: การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการ. วารสารมณีเชษฐารามวัดจอมมณี, (4), 301–318.
- ไพบุลย์ สุขเจตน์, ยุทธนา ปราณีต และสุรพล สุษะพรหม. (2564). ความไว้วางใจทางการเมืองของประชาชนที่มีต่อนักการเมืองระดับท้องถิ่นใน จังหวัดนนทบุรี. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 10(1), 267–276.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก.
- วันดี ชันแก้ว, สายัณห์ อินันันใจ และสมจิต ขอนวงศ์. (2567). การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลพลงตาเอี่ยม อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง. วารสารสังคมศาสตร์และศาสตร์รวมสมัย, 5(2), 66–80.
- ศักดา พลเข้ม. (2564). ประชาชนกับการมีส่วนร่วมต่อการเมืองการปกครองในท้องถิ่น. วารสารวิจัยวิชาการ. 4(2), 269–281.
- Baron, J. (1993). *Morality and rational choice*. Springer Science & Business Media.
- Thompson, R. A. (2012). Whither the pre-conventional child? Toward a life-span moral development theory. *Child development perspectives*, 6(4), 423–429.